

«انسان‌ها به سه طریق صاحب خرد می‌شوند: اول با تفکر و اندیشیدن که شریف‌ترین روش است، دوم با کمک تقلید که آسان‌ترین روش است و سوم با تجربه کردن که سخت‌ترین روش است»
[کنفوسیوس، فیلسوف چینی]

کلید واژه‌ها:
تدریس، تدریس اندیشه و ورزش، معلم

تدریس اندیشه و ورزشانه

اشاره

تدریس اندیشه و ورزشانه، رویکردی به تدریس است. بر این اساس که معلمان می‌توانند کیفیت تدریس خود را با تفکر انتقادی نسبت به آن بهبود بخشند. اگر بخواهیم دقیق‌تر بگوییم، تدریس اندیشه و ورزشانه یعنی مشاهده آن‌چه در کلاس انجام می‌گیرد و فکر کردن به این که چرا این کار انجام می‌شود، و این که آیا این روش کارآمد است یا نه. پس تدریس اندیشه و ورزشانه را می‌توان نوعی تدریس همراه با کاوش و بررسی دانست که معلمان را در چرخه تفکر و عمل (تفکر = عمل) براساس تجربیات حرفه‌ای درگیر می‌کند.

در این مقاله، ابتدا درباره ویژگی‌های تفکر اندیشمندانه بحث می‌شود. سپس تفاوت‌های معلم پویا یا اندیشه‌ورز با معلم ایستا یا تغییرناپذیر مشخص می‌گردد. در نهایت، مراحل که معلمان برای تدریس اندیشه و ورزشانه باید طی کنند، ارائه می‌شود. تدریس اندیشه و ورزشانه رویکردی در آموزش است که در آن معلمان عملکرد خود را تجزیه و تحلیل می‌کنند و می‌کوشند راه‌های بهتری برای دست یافتن به اهداف آموزشی پیدا کنند. مطمئناً این امر به سادگی صورت نمی‌پذیرد، بلکه مستلزم رویکردی نظام‌مند است که طی آن معلمان درباره فرایند تدریس خود اطلاعاتی جمع می‌آورند و دیدگاه‌ها، پیش‌فرض‌های آموزشی، و عملکرد خود را با دیدی انتقادی بررسی می‌کنند. این کار ممکن است به تغییراتی در تدریس معلمان منجر شود.

محمد احمدوند*

ویژگی های تفکر اندیشمندان

اندیشیدن شکل خاصی از تفکر است. این گونه تفکر در شک و تردید و پیچیدگی هایی ریشه دارد که در یک موقعیت احساس می شود و به کاوش هدفمند و حل مسئله منتهی می گردد. **بارتلت**^۲ (۱۹۹۰) برای چرخه اندیشیدن مدلی ارائه می دهد که در آن معلم باید به پنج سؤال اساسی پاسخ دهد:

۱. من دارم چه کار می کنم؟
۲. چه هدفی را دنبال می کنم؟
۳. چه طور به نتیجه رسیدم که این روش خوب است؟
۴. آیا می توانم به روش دیگری تدریس کنم؟
۵. حالا چه و چگونه باید تدریس کنم؟

پرسش اول ناظر به مشاهدات فردی معلم است. پرسش دوم به دنبال یافتن معنا و مفهومی برای تدریس است. پرسش سوم سعی دارد پیش فرض ها و عقاید پنهان در ذهن معلم را در مورد روش کاری اش مشخص کند. پرسش چهارم او را وامی دارد به دنبال روش های جایگزین هم باشد. سرانجام پرسش پنجم او را به سوی اقدام براساس تفکرات جدید سوق می دهد. رسیدن به هدف اصلی از اندیشیدن، ایجاد خودآگاهی در میان معلمان، به چالش کشیدن دیدگاه ها و اعتقادات آن ها و کمک به رشد حرفه ای و مطلوب تر آن ها در امر آموزش است. در این میان، بعضی متخصصان امر آموزش، بین دو نوع اندیشه تمایز قائل شده اند: «اندیشه در حین عمل» که در فرایند تدریس صورت می پذیرد و هدف از آن حل مشکلات غیرمنتظره در طول زمان تدریس است، و «اندیشه درباره عمل» که بعد از فرایند تدریس صورت می گیرد و هدف از آن این است که بفهمد آیا آن چه در کلاس رخ داده مفید بوده و این که آیا تغییراتی در روش کار لازم است یا نه. اما **گیمنز**^۳ (۱۹۹۹) نوع سومی از اندیشه را پیشنهاد می کند و آن «اندیشه قبل از تدریس» است که به آمادگی قبلی معلم پیش از شروع تدریس اشاره دارد.

به هر حال، تدریس خوب سه مرحله دارد: مرحله اول آشنا کردن دانش آموزان است با موضوع جدید از طریق مرور آموخته های قبلی مرتبط با درس جدید. مرحله دوم تدریس و تفهیم درس است. سومین مرحله هم شامل نتیجه گیری، جمع بندی و مشخص کردن تکالیف دانش آموزان می شود. در تمام این مراحل، اندیشیدن و تأمل باید جزء مهمی از کار معلم باشد.

ویژگی معلم پویا در مقایسه با معلم ایستا

معلم پویا یا اندیشه ورز رویکردی فعال و پویا در تدریس دارد که وی را از دیگر معلمان متمایز می کند. این معلم با تطبیق توانایی ها و فنون خود در تدریس، با توجه به ویژگی های مدرسه، هدف های آموزشی درس مورد نظر و علاقه ها و نیازهای دانش آموزان، می کوشد برنامه آموزشی مورد نظر را به خوبی اجرا کند، در حالی که معلم ایستا، یک روش و محتوای ثابت را در همه موقعیت ها و بدون توجه به ویژگی های بچه ها و مدرسه به کار می برد. معلم اندیشه ورز پیشرفت آموزشی را با توجه به عواملی مثل سرعت بهبود وضعیت علمی دانش آموزان، نیاز آن ها به مهارت های جسمی و نیز علاقه های آن ها می سنجد، در حالی که معلم ایستا پیشرفت آموزشی را با

توجه به عواملی هم چون مقدار مطالبی که در هر سال تحصیلی باید آموزش داده شود، اندازه می گیرد.

معلم اندیشه ورز در دروس و فعالیت های آموزشی تغییراتی ایجاد می کند تا با امکانات موجود هم خوانی داشته باشند، ولی معلم ایستا دروس و فعالیت هایی را که با امکانات موجود هماهنگ نیستند، نادیده می گیرد.

معلم اندیشه ورز می کوشد دلیل مشکلات اجرایی و مدیریت کلاس را بفهمد، انتقادات سازنده دانش آموزان را می پذیرد و روش های آموزشی خود را طبق آن تغییر می دهد، در حالی که معلم ایستا مشکلات اداره کلاس را از چشم دانش آموزان می بیند و برای اصلاح رفتار آن ها به اقدامات تنبیهی دست می زند.

معلم اندیشه ورز به طور مستمر از دانش آموزان ارزیابی به عمل می آورد، اما معلم ایستا فقط گاهی مواقع ارزیابی انجام می دهد.

چگونه معلمی اندیشه ورز شویم

گام اول

اولین گام، جمع آوری اطلاعات درباره عملکرد کلاسی و روش کار خود است. می توانید این کار را به روش های زیر انجام دهید:

۱. دفتر یادداشت های روزانه تهیه کنید.

در این دفتر، نه تنها وقایعی را که در کلاس رخ می دهد، بلکه افکار و احساسات خود و همین طور عکس العمل دانش آموزان را یادداشت کنید. به این نمونه که از دفتر یادداشت یک معلم زبان انگلیسی در کشورهای عربی برداشت شده است، توجه کنید: «همه اش نگران بودم که آیا معماهای تصویری کارآمد هستند یا نه. البته قبل از هر کاری، نمونه ای از این معماهای تصویری را با کمک عاصف عملاً انجام دادم تا بچه ها با روش کار آشنا شوند. این کار را باید در کلاس قبلی هم انجام می دادم، اما در آن جا فقط روش کار را توضیح دادم. نتیجه کارم در این کلاس عالی بود. حتی هاشم هم با دیگران انگلیسی صحبت می کرد. همه از حل کردن معما لذت می بردند. برای جلسات بعد، باید چند تا دیگر از این معماها پیدا کنم»

[Mohamed, 2006].

۲. از کلاس خود فیلم برداری کنید.

یک راه دیگر برای کسب اطلاعات در مورد چگونگی عملکرد، فیلم برداری یا ضبط است. البته قبل از این کار بچه ها را از تصمیم خود آگاه کنید، هر چند بعضی از دانش آموزان در این حالت محتاط تر شده و تمایل کمتری برای شرکت در فعالیت های کلاسی از خود نشان می دهند. نوار ضبط شده، در مورد نسبت زمان صحبت کردن شما و بچه ها، این که آیا به همه آن ها توجه یکسانی مبذول داشته اید یا نه، حرکات شما در کلاس، تن صدایتان، وضوح توضیحات و دستورات شما، محل ایستادن و ... به شما اطلاعاتی می دهد.

۳. از خود دانش آموزان بازخورد بگیرید.

نظر دانش آموزان را درباره روش تدریستان، به صورت گروهی یا انفرادی بپرسید. از آن ها بپرسید از چه قسمت از کار خوششان آمده و از کدام قسمت بدشان آمده است. می توانید به آن ها پرسش نامه یا حتی تکه کاغذی بدهید تا نظرشان را

تدریس خوب سه مرحله دارد: مرحله اول آشنا کردن دانش آموزان است با موضوع جدید. مرحله دوم تدریس و تفهیم درس است. سومین مرحله هم شامل نتیجه گیری جمع بندی و مشخص کردن تکالیف دانش آموزان می شود

معلم ایستا، یک روش و محتوای ثابت را در همه موقعیت‌ها و بدون توجه به ویژگی‌های بچه‌ها و مدرسه به کار می‌برد

بنویسند. این نظر می‌تواند درباره روش تدریس شما به طور کلی، یا جنبه‌ای از کار-مثلاً سؤالاتی که برای تعمیق فهم دانش‌آموزان مطرح می‌کنید-باشد. دانش‌آموزان این طور مواقع معمولاً روراست هستند و پیشنهادات خوبی خواهند داد.

۴. از یک همکار نزدیک بخواهید از کلاستان بازدید کند. منظور از بازدید و مشاهده، بررسی هدفمند فرایند تدریس از طریق روش‌های نظام‌مند جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل این اطلاعات است. بازدید رسمی توسط مافوق معمولاً تنش‌زاست، اما دریافت بازخورد در مورد تدریس از یک همکار یا دوست نزدیک این‌طور نیست. می‌توانید از همکاران بخواهید روی جنبه خاصی از تدریس شما (مثلاً نحوه تعامل با بچه‌ها) یا تدریس شما به طور کلی تمرکز کند. بلافاصله بعد از پایان درس، نکات موردنظر را با همکاران بحث کنید.

گام دوم

بعد از جمع‌آوری اطلاعات لازم در مورد روش تدریس و کلاس‌داری خود، باید چند کار انجام دهید:

۱. فکر کنید.

با دقت کردن در اطلاعات به دست آمده از گام اول، ممکن است متوجه الگوهای یکنواخت در کار خود شوید. ممکن است از نکاتی آگاه شوید که قبلاً از آنها غفلت می‌کرده‌اید. ممکن است از بازخورد بچه‌ها متعجب شوید و حتی ممکن است تصمیم بگیرید تغییراتی انجام دهید. برای روشن شدن ذهن خود، به سؤالات زیر پاسخ دهید:

* هدف‌های آموزشی و رفتاری (برای این درس خاص) چه بودند؟

* من چه‌طور قصد داشتم به این اهداف دست یابم؟

* چه اتفاقی افتاد؟

* احساس من در مورد این اتفاق چیست؟

* آیا می‌توانم از روش دیگری برای رسیدن به این اهداف استفاده کنم؟

۲. صحبت کنید.

با یک همکار صمیمی، یک دوست، یا استادان دانشگاه، در مورد نکات قوت و ضعف کار خود و هر آنچه که کشف کرده‌اید، صحبت کنید. آن‌ها ممکن است ایده‌های جدیدی به شما بدهند و روش‌های دیگری پیشنهاد کنند.

۳. مطالعه کنید.

اگر در مورد نکته یا روش خاصی به اطلاعات بیشتر نیاز دارید، کتاب‌ها و مجلات زیادی هستند که می‌توانید مطالعه کنید. حتی می‌توانید گشتی در اینترنت بزنید، به پایگاه‌های رایانه‌ای مخصوص معلمان بروید و مقالات خوبی به دست آورید.

۴. امتحان کنید.

دفعه بعد که به کلاس می‌روید، ایده‌ها و روش‌های جدید را امتحان کنید. دوباره به وقایع کلاستان دقت کنید و درباره نتیجه کار فکر کنید. یادتان باشد که اندیشیدن فرایندی مداوم و چرخه‌دار است.

نتیجه

تدریس اندیشه‌ورز راه‌هایی کاربردی و عملی برای حل مشکلات و ضعف‌ها در اختیار معلم قرار می‌دهد که به رشد مهارت‌های حرفه‌ای او منجر می‌شود. با این رویکرد، معلمان دیدگاه‌ها و نظرات خود را در مورد تدریس با دیگران مبادله می‌کنند. معلمان اندیشمند را وامی‌دارد به دلایل و تفکراتی که پشت اعمالشان وجود دارد توجه کنند و تعادل بهتری بین فرضیات آموزشی و نیازهای دانش‌آموزان برقرار سازند. اگرچه موانعی هم‌چون کمبود وقت، ترس از شکست، ترس از مورد قضاوت قرار گرفتن توسط دیگران و... بر سر راه تدریس اندیشه‌ورزانه وجود دارند، نتایج حاصل از اتخاذ چنین رویکردی، بسیار فراتر و والاتر است. وقتی معلمی به صورت علمی و نظام‌مند درباره فرایند تدریس خود می‌اندیشد، ممکن است در نهایت تصمیم بگیرد روش متفاوتی در پیش بگیرد، یا حتی به این نتیجه برسد که روش تدریس فعلی او بهترین است. رشد و پویایی حرفه‌ای هم که از معلم انتظار می‌رود همین است و چیزی بیشتر از این نیست.

پی‌نوشت

1. reflective teaching
2. critical thinking
3. Bartlett
4. Gimenez

منابع

1. Bartlett, L. (1990). In A. Pickett. Reflective Teaching Practices and Academic Skills Instruction. Internet Article. <http://www.indiana.edu/~1506/mod02/pickett.html>
2. Gimenez, T. (1999). Reflective Teaching and teacher education contribution from teacher training. Internet Article. http://www.rle.ucpel.tche.br/php/edicoes/v2n2/F_gimenez.pdf
3. Mohamed, N. (2006). Reflective Teaching: improving teaching through systematic inquiry. Internet Article. <http://www.bse.edu/Academics/education/mission/reflection.htm>

* کارشناس ارشد آموزش زبان انگلیسی و مدرس دانشگاه و دبیر آموزش و پرورش

دفعه بعد که به کلاس می‌روید، ایده‌ها و روش‌های جدید را امتحان کنید. دوباره به وقایع کلاستان دقت کنید و درباره نتیجه کار فکر کنید

